

УДК 159.9

Бондаренко Лілія Олексіївна, старший викладач кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: liliayalekseevna@gmail.com

ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ

Анотація

У статті розглянуто проблему правової психології та правової свідомості, визначена актуальність вивчення правових уявлень особистості. Автор зазначає, що формування правових уявлень залежать від норм суспільств, факторів, що відносяться до особливостей особистості. Зміст, рівень правової свідомості особистості, соціальні переконання, стосунки і уявленнями особистості обумовлюють сприйняття суб'єктом правової ситуації. Визначено дефіцитарність правових уявлень неповнолітніх, що вимагає правового виховання особистості. Зазначено, що правове виховання повинно починатися ще в дитячому віці, коли складаються всі установки особистості.

***Ключові слова:** неповнолітні, особистість, правова психологія, правова свідомість, правові уявлення.*

Бондаренко Лилия Алексеевна, старший преподаватель кафедры социологии и психологии факультета права и массовых коммуникаций Харьковского национального университета внутренних дел

ПРАВОВЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема правовой психологии и правового сознания, определена актуальность изучения правовых представлений личности. Автор отмечает, что формирование правовых представлений зависят от норм общества, факторов, относящихся к особенностям личности. Содержание, уровень правового

сознания личности, социальные убеждения, отношения и представления личности обуславливают восприятие субъектом правовой ситуации. Выявлена дефицитарность правовых представлений несовершеннолетних, что требует правового воспитания личности. Указано, что правовое воспитание должно начинаться ещё в детском возрасте, когда складываются все установки личности.

Ключевые слова: личность, несовершеннолетние, правовое воспитание, правовая психология, правовое сознание, правовые установки.

Bondarenko Liliya Alekseevna, lecturer of the department of sociology and psychology, Kharkiv national university of internal affairs

LEGAL REPRESENTATIONS OF MINORS IN THE CONTEXT OF STUDY OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REPRESENTATION

Summary

The problem of legal psychology and legal consciousness is considered in the article, actuality of study of legal representations of personality is certain. The author notes that the formation of legal representations depends on the norms of society, factors related to the characteristics of the personality. Content level of legal consciousness of personality, social beliefs, attitudes and beliefs determine the subject's perception of the legal situation. Deficit of legal representations of minors identified that requires legal education of the person. Indicated that legal education should begin in childhood, when stacked up all the attitudes of the personality.

Keywords: legal education, legal psychology, legal consciousness, legal attitudes, minors, personality.

Життєдіяльність людини у суспільстві регулюється соціально-нормативними механізмами: соціальними нормами та соціальним контролем. В цьому механізмі одне з центральних місць займає право, правове регулювання-упорядкування соціальних стосунків шляхом обов'язкового підкорення поведінки суб'єктів цих стосунків державно санкціонованим правовим нормам.

Формування суджень щодо соціального об'єкту підкорюється певним закономірностям: у разі дефіциту власного досвіду, людина довіряє інформації з інших авторитетних джерел. Правові погляди, ідеї, судження співвідносяться з

минулим досвідом суб'єкта, його потребоно-мотиваційною сферою, викликаючи певне емоційне ставлення, яке визначає правові об'єкти або явища як корисні або даремні, потрібні або непотрібні, справедливі чи несправедливі і т. п. Подібне ставлення характеризує суб'єктивну цінність правової сфери в структурі життєдіяльності людини в подальшій орієнтації на правову поведінку. Серед об'єктів таких стосунків виділяють: ставлення до правових принципів, інститутів; до злочинів і правопорушень, ставлення до своєї правової поведінки.

В процесі пізнання індивідом соціальних та правових норм у нього формуються соціально-правові уявлення: про рівень злочинності у суспільстві; про правомірні та протиправні способи досягнення бажаного; про принципи взаємовідносин людей у суспільстві; про правові позиції інших людей, з урахуванням яких індивід будує свою поведінку. Вони складають правосвідомість особистості. Категорія правосвідомості є одним з найважливіших понять юридичної психології. Правосвідомість особистості являє собою сукупність її психологічних властивостей, що обумовлюють відображення явищ соціально-правової дійсності та детермінують юридично значущу поведінку.

Правова свідомість реалізується у психологічному механізмі юридично значущої поведінки, отже, її структура співвідноситься з основними функціональними блоками цього механізму: соціальною перцепцією, мотивоутворенням та цілепокладанням. Виходячи з цього та покладаючись на результати сучасних досліджень, можна визначити складові правової свідомості особистості. До них відносяться такі: правові знання та уявлення, соціально-правові очікування; особистісні норми та соціально-правові поведінкові установки особистості [13].

У якості прояву загальної тенденції активного розвитку правової психології та переосмислення поняття правової свідомості, вивчення правових уявлень останнім часом стало популярним.

Традиційно в рамках правосвідомості виокремлюють два об'ємні комплекси: правову ідеологію і правову психологію. Правова ідеологія — це уявлення, погляди, переконання, теорії, концепції про правову дійсність. Правова ідеологія, як правило, не виникає спонтанно, вона виробляється фахівцями і засвоюється населенням у процесі правового виховання, під час одержання юридичної освіти, вивчення

юридичної літератури та нормативних актів. У свою чергу правова психологія - це оцінки, почуття, емоції, настрої людей щодо правової дійсності. Психологічні елементи правосвідомості - це емоційне сприйняття правових норм, знань про правові явища. Правову ідеологію і правову психологію досить важко відокремити, оскільки у реальному житті вони дуже тісно переплітаються. Класифікація правосвідомості здійснюється за різними критеріями. Залежно від суб'єктів — носіїв правосвідомості розрізняють: індивідуальну правосвідомість (правові уявлення і почуття індивіда); групову правосвідомість (правові уявлення і почуття тих чи інших соціальних груп, класів, прошарків населення); суспільну правосвідомість (правові уявлення і почуття суспільства в цілому) [6].

Зміни соціальних уявлень в останнє десятиліття проявляються в їх різкій диференціації: соціальні уявлення про моральний ідеал протистоять уявленням про «антиідеал». Для частини підлітків стають привабливими якості, що традиційно оцінювалися як аморальні (жорстокість, мстивість, жадібність та ін.) Динаміка морально-правових уявлень в період останніх десятиліть відображає суперечливий характер ставлення до юридичного закону і права

Уявлення, відбиваючи особливості суспільної та індивідуальної свідомості, виступають основними регуляторами поведінки людини і функціонування суспільства в цілому [8].

Проблему уявлень К.О. Абульханова розглядає в рамках вивчення соціального мислення та індивідуальної свідомості. Соціальне мислення особистості є однією з двох складових індивідуальної свідомості, що забезпечує творчо - конструктивну переробку інформації, яка засвоюється і зберігається завдяки іншій стороні – констатуючій. Індивідуальна свідомість кожної особистості суспільно детермінована. Автор зазначає, що ця детермінація відбувається двома способами. Перший - детермінація, яка йде від суспільства, ззовні, діюча в безлічі конкретних напрямів і різноманітних форм. Це громадські значення, поняття, установки, норми, цінності, ідеали, стереотипи, які визначають поведінку і спосіб мислення дитини, засвоєні з дитинства. Другим напрямком громадського впливу є Юнгівське колективне несвідоме. Воно здійснюється механізмом, що діє «зсередини», і в самому широкому сенсі утворює соціальний «егоцентризм», тобто відправну позицію сприйняття дитиною, а потім і дорослої особистістю світу [1].

На індивідуальну свідомість особистості впливають встановлені суспільною свідомістю схеми, стереотипи, соціальні закони, які засвоює особистість у своєму індивідуальному досвіді соціалізації [2].

У психологічному плані дослідження індивідуальної свідомості подається у вигляді багат шарової рівневої системи, що включає як усвідомлювані, так і неусвідомлювані компоненти. Життєві уявлення, соціальні стереотипи, забобони, твердження поряд з науковим знанням містяться як в індивідуальній свідомості, так і в суспільній свідомості. Забобони передаються з покоління в покоління і відображають певні історичні національно-культурні форми суспільної свідомості.

У системі уявлень кожного індивіда є специфічні, притаманні тільки йому складові, обумовлені його індивідуальним досвідом. Особистість мислить про соціальну дійсність в цілому, одночасно окреслюючи ту сферу в свідомості, в якій вона перебуває, встановлює зв'язок з іншими людьми. Свідомість забезпечує визначеність уявлення як про соціальну, так і про правову дійсність, виявляє її зв'язки і суперечності, що мають сенс і значення для певної особистості.

У процесі формування уявлень беруть участь і попередній досвід людини, і те, що вона чує, бачить, читає в засобах масової інформації, у книгах, і досвід її знайомих. Власне, завдяки різним джерелам уявлення про щось незрозуміле стають частиною повсякденної свідомості, трансформуючись у зрозуміле і звичне. Цей шлях має ту ваду, що суб'єкт пізнання втрачає значну частину наукової інформації, оскільки якісь складні характеристики важливих явищ він зазвичай спрощує. Окрім того, під впливом таких трансформацій соціальні уявлення можуть суттєво відхилитися від реального змісту об'єкта чи події й набувати певної автономії. Отже, соціальні уявлення є: а) засобом пізнання навколишнього світу; б) засобом опосередкування поведінки; в) засобом адаптації. Реалізацію перелічених функцій забезпечує особливий механізм виникнення соціальних уявлень.

На думку О.М. Славської, правова свідомість особистості здатна втілюватися в сукупності правових уявлень [10].

Уявлення мають властивість відносності до суб'єкта. Визначаючи соціальні уявлення, їх виникнення і особливості в процесі становлення, сама особистість перебуває під впливом цих уявлень.

Стикаючись з правовою ситуацією, що підкоряється правовому регулюванню, індивід завдяки попередньому досвіду, системі сформованих раніше уявлень, має своє власне бачення правової реальності, «притаманне йому, яке може збігатися або протистояти поглядам, прийнятим в інших групах».

У ситуації вибору перед особистістю виникає необхідність самовизначення, наприклад, в невизначеній для неї ситуації бути активною чи пасивною в соціально-правовому сенсі.

Навколишнє середовище, соціальна позиція здатна актуалізувати правові уявлення особистості, що виражаються в потребі зрозуміти і інтерпретувати діючі в суспільстві правила, норми для отримання точної інформації про них і з'ясування обґрунтованості особистих прав і обов'язків і необхідності законно здійснювати юридичні процедури [11].

Відображаючи особливості суспільної та індивідуальної свідомості, уявлення здатні виступати основними регуляторами поведінки людини і функціонування суспільства в цілому.

Аналіз літератури виявляє, що останнім часом деякими дослідниками особлива увага приділяється правовим уявленням російських громадян як механізму сприйняття та інтерпретації соціально правової ситуації (К.А.Абульханова, А.Н. Славська, Ш. Куріллські - Ожвен, М.Ю. Ару - Тюня, О.М. Здравомислова та ін.)

На думку С. Московічі, уявлення акумулюють сьогоdnішній стан суспільства, його проблеми і протиріччя [8]. Одним з основних факторів, що визначають правові уявлення особистості, є потреба визначитися в суперечливому, невизначеному соціальному просторі.

На формування правових уявлень впливають норми суспільств, а також фактори, що відносяться до особливостей особистості (особливості протікання когнітивних і емоційних процесів).

Правові уявлення особистості - розуміння, оцінювання суті законів, правових норм, інтерпретація тих випадків, коли особистість усвідомлює свої права і обов'язки, їх обмеження, що дозволяє їй сприймати, оцінювати і представляти себе в різних правових ситуаціях. Сприйняття суб'єктом правової ситуації обумовлюється змістом, рівнем правової свідомості особистості, соціальними переконаннями, стосунками і уявленнями особистості.

Правові уявлення, інтерпретація права належать до найбільш складних психосоціальних явищ, які мають комплекс історичних, державно-інституційних, світоглядних, особистісних детермінант і безліч характеристик або вимірювань. На думку Б. Ф. Ломова, вони належать до багатомірних явищ.

Інтерпретація - психологічна особистісна передумова, механізм, у разі якого щоразу заново, в кожному конкретному випадку окремо вирішуються правові ситуації, що у міру виникнення все нових думок, висновків особистості, її узагальнень з часом призведе до правового ставлення.

У нашому ж суспільстві, де практично відсутнє ставлення до держави як правового інституту, навпроти, тільки інтерпретація, тобто сам пошук визначеності в невизначених, суперечливих правових ситуаціях, прагнення до впорядкованості і цілісності особистого життя можуть привести до виникнення такого ставлення. Іншими словами, в західно-європейському суспільстві інтерпретація є лише конкретним проявом узагальнених, установлених інституційно, зафіксованих правових взаємовідносин держави та особистості. У нашому ж суспільстві інтерпретація - психологічна особистісна передумова, механізм, у разі якого щоразу заново, в кожному конкретному випадку окремо вирішуються правові ситуації, що у міру виникнення все нових думок, висновків особистості, її узагальнення з часом призведе до правового відношення.

О.Н. Славська вважає, що моральні уявлення переважають над правовими і входять до складу інших уявлень, що, оскільки саме вони найбільш безпосередньо виражають ставлення особистості до соціальної діяльності і служать регуляторами взаємин і поведінки людей у процесі самого їх здійснення. Правові ж уявлення не розвинені і компенсуються моральними відносинами, які встановлюються на рівні безпосередньої взаємодії людей [12].

Уявлення, будучи інструментом пізнання соціального світу, опосередковують і детермінують комунікації в групі, позначають цінності, які регулюють поведінку, і відображають проблеми соціального суспільства, тобто соціальні уявлення здатні виконувати роль медіатора між окремою людиною і суспільством, при цьому, класифікуючи інформацію, що поступає.

Уявлення передують процесу пізнання, що є принципово важливим для розуміння впливу правової свідомості особистості на правову активність. При

попередженні дитячої криміналізації, актуалізується питання про механізми впливу на зміст правових уявлень неповнолітні. Процес реалізації правових норм, переведення їх в поведінку особистості розглядається як взаємодія норм зі свідомістю індивіда.

Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідно поводитися не є вродженою, вона формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності [14].

Вітчизняні та зарубіжні соціальні психологи, зокрема А. Адлер, Г. Андрєєва, Г. Балл, М. Боришевський, І. Жадан, Г. Крайг, М. Слюсаревський, вважають, що школа відіграє значну роль у процесі становлення та соціалізації людини. Саме в школі відбувається формування самостійних моделей бачення світу. Тут, на відміну від сім'ї, активно розвивається когнітивна складова світогляду, усвідомлюється низка соціальних вимог, впроваджуються прийнятні для суспільства стереотипи та еталони оцінювання різних соціальних явищ. І вже на цьому етапі можуть виникати суперечності між уявленнями, сформованими, наприклад, сімейним оточенням, і тими, які пропонує школа. В результаті виникає потреба у зіставленні, коригуванні, власному виборі [9].

Брикїна С.В. також наполягає, що формування правових уявлень як основи правової культури особистості має починатися вже в початковій школі, коли дитина встає на шлях активного цілеспрямованого та спеціально організованого пізнання навколишнього світу. Відбувається процес акумулювання уявлень про негативне та позитивне, про сутність світу, про природу і характер відносин між людьми. Перебуваючи в дитячому колективі і виконуючи різні соціальні ролі, молодший школяр часто стикається з необхідністю співвідносити вже відомі йому правила і норми з виникаючими проблемними ситуаціями. Для успішного аналізу подібних ситуацій і їх розв'язання потрібні елементарні правові уявлення. На середньому і старшому етапах освітнього процесу відбувається розширення і поглиблення правових знань, формування світогляду, вироблення адекватної оцінки правової поведінки [4].

У дитячому віці, коли формуються всі особистісні установки людини, необхідно формувати основи для становлення людини, яка поважає закон. Саме

правове виховання є основним засобом формування та підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян, інструментом духовного виховання підростаючої людини.

З етапами вікових змін цілком доречно співвіднести правову соціалізацію та виділити вісім ключових періодів. На кожному з яких відбуваються значимі для правової соціалізації події і явища.

На першому етапі – вік немовля - у дитини внаслідок батьківської любові і турботи формується несвідоме почуття «базової довіри» до зовнішнього світу як не суперечливого та передбачуваного. При несприятливих умовах може виникнути відчуття «базової недовіри», тривожність, що може проявлятися у дорослого у формі замкнутості, занурення в себе, недовіри соціальному оточенню, неприйнятті його правил і норм.

На другому етапі – раннє дитинство - у дитини формуються почуття своєї автономії й особистісної цінності та їх протилежності - сором і сумнів. Зростання самостійності, що починається з управління своїми тілесними функціями, а також оволодіння первинними поняттями «що можна» і «що не можна» дають їй можливість вибору, завдяки чому закладаються основи таких особистісних рис, як почуття відповідальності, повага до дисципліни і порядку. Але якщо дитина постійно стикається з несхваленням своєї поведінки, у неї можуть виникнути сумніви у своїй автономності, повноцінності, що згодом може привести до утворення різного роду комплексів.

Третій етап - ігровий вік. Тут формується почуття ініціативи, бажання щось зробити. Якщо воно блокується, виникає почуття провини. У цьому віці особливе значення мають спілкування з іншими дітьми і групова рольова гра, що дозволяє дитині розвивати уяву і фантазію. Закладається почуття справедливості, що розуміється як відповідність правилу. У дошкільний період при посередництві дорослих дитина освоює деякі соціальні ролі і починає усвідомлювати їх відмінності. Починається формування моральних цінностей, моральних норм, і таким чином закладаються основи правової громадянської самосвідомості і соціально-правової ідентифікації.

У деяких випадках, враховуючи сімейні обставини і особливості виховання, цей процес починається трохи пізніше, вже на наступному, четвертому етапі - в

шкільному віці, коли з'являється новий агент правової соціалізації - вчитель. На цьому етапі молодший школяр освоює нові правила своєї поведінки, навчається слідувати вимогам не тільки своїх батьків, а й інших значущих дорослих, а також вмінню жити в колективі і співвідносити свою поведінку з поведінкою інших. Закладається ставлення до праці, формуються здатність добиватися поставленої мети, включаючи оволодіння різними засобами її досягнення, почуття власної ефективності, компетентності. У негативному варіанті у разі неефективності у вирішенні будь-яких завдань і усвідомлення своєї некомпетентності з'являється почуття неповноцінності і навіть маргіальності. Якщо цей комплекс не буде подолано, а ще й виникає на його основі особистісна криза, не вирішена соціально прийнятними засобами, в подальшому це може стати основою девіантної поведінки. У цей же період у свідомості дитини закріплюється ставлення до засобів масової комунікації, в першу чергу - до телебачення як джерела соціальних, у тому числі і правових знань. А в нових соціальних реаліях з'являється і зовсім новий, особливий агент соціалізації - Інтернет.

П'ятий етап - отрочтво і юність. Діапазон освоюваних ролей розширюється, але жодна з ролей, як правило, не засвоюється всерйоз і остаточно: людина як би пробує, приміряє їх до себе. Головним новоутвореннями особистості тут виступають почуття своєї неповторності, унікальності, несхожості на інших, але також і почуття певної групової приналежності, тобто формуються особистісна і соціально-правова ідентичність. У негативному варіанті виникає невизначеність щодо свого місця в житті (рольова і соціальна невизначеність) і дифузне розпливчате «Я» (порушення здатності об'єднувати в єдине ціле власні особистісні риси). На цьому етапі дорослішання формується почуття часу, психосексуальні інтереси, остаточно формуються самосвідомість і різні види суспільної свідомості, включаючи правову.

Шостий етап - молодість - характеризується появою здатності і потреби в інтимній психологічній близькості з іншою людиною, включаючи сексуальну близькість і її альтернативи - потреби в самоті, прагненні до індивідуальної відособленості, негативний аспект яких - відчуженість, ізоляція.

Найважливіше соціально - психологічне придбання сьомого етапу - дорослості - творча діяльність і супутнє їй почуття продуктивності. Вони проявляються не тільки в праці, а й у турботі про інших, в потребі передавати свій досвід і т. ін. Крім того

важлива потреба в соціальній самореалізації - соціальному успіху і спроможності, соціальному статусі, визнанні та повазі оточуючих. У негативному варіанті при не вирішенні конфлікту між прагненням до творчої діяльності і схильності до стабільності з'являється або почуття соціального відторгнення, або почуття стагнації, застою - людина зупиняється у своєму особистісному розвитку. Як наслідок, можливо усвідомлена асоціальна або навіть злочинна поведінка. Саме на цьому етапі людина вступає в рівнозважені соціальні та правові стосунки, робить свідомий вибір своєї лінії поведінки і ступеня соціальної відповідальності, освоює комплекс уявлень і цінностей правової культури і сама стає її носієм на основі остаточно сформованої соціально - правової ідентичності.

Останній, восьмий етап - зрілий вік - характеризується появою почуття задоволення, повноти життя, виконання обов'язку і т. ін. Вища чеснота цього віку - відчуженість і мудрість, вміння дивитися на справу своїх і чужих рук з певної висоти, відсторонено і неупереджено, а негативними проявами є зайва строгість суджень, їх догматичність, жорсткість, а також неприйняття всього нового, включаючи нові правила, ідеали, цінності, природні зміни у соціальних і соціально-правових стосунках.

Але у той же час існує інший погляд на вікову періодизацію, яка включає три основних періоди - ранній період, що охоплює перші 12 років життя людини, період між 12 і 18 роками та період зрілості, що займає всю решту життя. При цьому дослідників і практиків у першу чергу цікавить середній, ключовий для формування правових уявлень період [3].

Порушення норм права неповнолітніми скоюється з різних причин. Серед них найбільш частими причинами делінквентної поведінки неповнолітніх можна виділити наступні. Незнання, перекручення або примітивне уявлення про правові норми і принципи; перекручення або відсутність досвіду соціально-правової поведінки; різко негативне ставлення до системи юридичних норм; ситуативність психологічного настрою; деформації поведінкової регуляції, установок, ціннісно-нормативних уявлень, референтних орієнтацій; низький рівень соціалізації; деформації морально-емоційної сфери (емоційна неврівноваженість, марнославство, упертість, нечуйність до страждань інших, агресивність, демонстративна грубість) та ін. [5].

В 2012-2013 р. нами було проведено дослідження правових уявлень школярів м. Харкова та Харківської області. Отримані результати свідчать про недостатній рівень сформованості соціальних уявлень учнів у правовій сфері. Вік з якого настає кримінальна відповідальність правильно визначили 48% досліджуваних, щодо віку настання адміністративної відповідальності було отримано 33 % правильних відповідей. У той же час 53 % опитуваних не знають, що кримінальна відповідальність за тяжкий злочин настає з 12 років, щодо видів адміністративних злочинів, у тому числі щодо проституції, не змогли визначитися з правильними відповідями 87%. Дослідження засвідчило дефіцитарність правових уявлень неповнолітніх, що вимагає правового виховання особистості та цілеспрямованого формування означених уявлень.

Висновки. Сучасний стан правової психології та аналіз поняття правової свідомості свідчить про необхідність вивчення правових уявлень. Правова психологія та правова ідеологія як два значущі комплекси входять до феномену правосвідомості, яка може бути розрізнена залежно від суб'єктів-носіїв. Індивідуальна правосвідомість включає правові уявлення і почуття, групова - правові уявлення і почуття тих чи інших соціальних груп, класів, прошарків населення, суспільна правосвідомість - правові уявлення і почуття суспільства в цілому. Формування правових уявлень залежать від норм суспільств, а також факторів, що відносяться до особливостей особистості.

Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідно поводитися формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності. Основи становлення людини, яка поважає закон, слід формувати у дитячому віці, коли складаються всі установки людини. Зміст, рівень правової свідомості особистості, соціальні переконання, стосунки і уявленнями особистості обумовлюють сприйняття суб'єктом правової ситуації. Правові уявлення особистості можуть бути визначені як розуміння, оцінювання суті законів, правових норм, інтерпретація тих випадків, коли особистість усвідомлює свої права і обов'язки, їх обмеження, що дозволяє їй сприймати, оцінювати і представляти себе в різних правових ситуаціях. Правове виховання є актуальним напрямком роботи з молоддю та вимагає цілеспрямованого формування правових уявлень.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А. Социальное мышление личности: проблемы и стратегии исследования / К.А. Альбуханова // Психологический журнал. 1994. - Т. 15. - № 4.- С. 39-55.
2. Абульханова К.А. Проблемы исследования индивидуального сознания / К.А. Альбуханова, М.И. Воликова, В.А. Елисеев // Психологический журнал. - 1991. -Т. 12.- № 4. - С. 27- 40.
3. Андрианов М.С. Психологические механизмы и периодизация процесса правовой социализации [Электронный ресурс] / М.С. Адрианов // Психология и право.- 2013.-№ 1.- Режим доступа: http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n1/58284_full.shtml
4. Брыкина С.В. Формирование правовых представлений младших школьников во внеурочной деятельности: автореферат дисс. на соискание канд.. пед. наук: спец. 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / С. В. Брыкина.- Пенза.- 2003.- С. 16.
5. Зайдулина Г.Г. Правовое воспитание необходимое условие профилактики делинквентного поведения несовершеннолетних [Электронный ресурс] / Г.Г. Зайдулина.- Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/6280-2013-02-06-17-18-44>
6. Калиновський Ю. Ю. Структура правосвідомості: філософсько-правова рефлексія / Ю. Ю. Калиновський // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. №5 : зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого ; голова редкол. А. П. Гетьман. - Х. : Право, 2010. - С. 92-100.
7. Московичи С. От коллективных представлений к социальным / С. Московичи // Вопросы психологии. -1992.-№ 2. -С. 82-95.
8. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд / С. Московичи // Психологический журнал.- 1995. -№ 1.-С. 7-12.
9. Овдієнко Л. Мораль і право у системі соціальних уявлень[Электронный ресурс] / Л. Овдієнко.- Режим доступа: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1776>
- 10.Славская А.Н. Интерпретация как механизм правовых представлений личности в российском обществе / А.Н. Славская // Психологический журнал.- 1998.- Т.19. - №2. - С. 3-

14.

11.Славская А.Н. Личностная интерпретация правовых отношений в контексте российского менталитета / А.Н. Славская // Психологический журнал.- 2004. -Т.25. -№ 6.- С. 12 - 20.

12.Славская А.Н. Правовые представления российского общества // А.Н. Славская // Российский менталитет. Вопросы психологической теории и практики. - М.- 1997. - С. 75-92.

13. Схопчик О.Э. Особенности социально-правовых представлений несовершеннолетних правонарушителей / О. Э. Схопчик // Белорусский психологический журнал. - 2006. - N 3. - С. . 88-93.

14. Яценюк Т.С. Психологічні основи формування правової культури студентів [Электронный ресурс] / Т.С. Яценюк.- Режим доступа: <http://intkonf.org/yatsenyuk-ts-psihologichni-osnovi-formuvannya-pravovoyi-kulturi-studentiv/>

References transliterated

1. Abul'khanova K.A. Sotsyal'noe myshlenye lichnosti: problemy y strategyy yssledovaniya / K.A. Al'bukhanova // Psykholohycheskyy zhurnal. 1994. - Т. 15. - № 4.- S. 39-55.

2. Abul'khanova K.A. Problemy yssledovaniya yndyvydual'noho soznaniya / K.A. Al'bukhanova, M.Y. Volykova, V.A. Elyseev //Psykholohycheskyy zhurnal. - 1991. -Т. 12.- № 4. - S. 27- 40.

3. Andryanov M.S. Psykholohycheskiye mekhanizmy y peryodyzatsiyya protsessa pravovoy sotsyalyzatsiyy [Élektronnyy resurs] / M.S. Adryanov // Psykholohyya y pravo.- 2013.-№ 1.- Rezhym dostupa: http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n1/58284_full.shtml

4. Brykyna S.V. Formyrovaniye pravovykh predstavlenyy mladshykh shkol'nykov vo vneurochnoy deyatel'nosti: avtoreferat dyss. na soyskaniye kand.. ped.. nauk: spets. 13.00.01 - obshchaya pedahohyka, ystoryya pedahohyky y obrazovaniya / S. V. Brykyna.- Penza.- 2003.- S. 16.

5. Zaydulyna H.H. Pravovoe vospytaniye neobkhodimoye usloviye profilaktyky delynkventnoho povedeniya nesovrshennoletnykh [Élektronnyy resurs] / H.H. Zaydulyna.- Rezhym dostupa: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/6280-2013-02-06-17-18->

6. Kalynovs'kyi YU. YU. Struktura pravosvidomosti: filosof's'ko-pravova refleksiya / YU. YU. Kalynovs'kyi // Natsional'na yurydychna akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Visnyk Natsional'noyi yurydychnoyi akademiyi Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Ser. Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya. 2010. №5 : zb. nauk. pr. / Natsional'na yurydychna akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho ; holova redkol. A. P. Het'man. - KH. : Pravo, 2010. - S. 92-100.

7. Moskovychy S. Ot kollektivnykh predstavleniy k sotsyal'nym / S. Moskovychy // Voprosy psikhologiyi. -1992.- № 2. - S. 82-95.

8. Moskovychy S. Sotsyal'nye predstavleniya: ystorycheskyy vz'hlyad / S. Moskovychy // Psikhologicheskyy zhurnal.- 1995. -№ 1.- S. 7-12.

9. Ovdiyenko L. Moral' i pravo u systemi sotsial'nykh uyavlen'[Élektronnyy resurs] / L. Ovdiyenko.- Rezhym dostupu: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1776>

10. Slavskaya A.N. Ynterpretatsiya kak mekhanizm pravovykh predstavleniy lichnosti v rossiyskom obshchestve / A.N. Slavskaya // Psikhologicheskyy zhurnal.- 1998.- T.19. - №2. - S. 3-14. 180

11. Slavskaya A.N. Lychnostnaya ynterpretatsiya pravovykh otnosheniy v kon'tekste rossiyskoho mentalyeta / A.N. Slavskaya // Psikhologicheskyy zhurnal.- 2004. -T.25. -№ 6.- S. 12 - 20. 182

12. Slavskaya A.N. Pravovye predstavleniya rossiyskoho obshchestva / / A.N. Slavskaya // Ros'syyskyy mentalyeta. Voprosy psikhologicheskoy teoryy y praktyky. - M.- 1997. - S. 75-92. 179

13. Skhopchyk O.É. Osobennosti sotsyal'no-pravovykh predstavleniy nesovershennoletnykh pravonarushyteley / O. É. Skhopchyk // Belorusskyy psikhologicheskyy zhurnal. - 2006. - N 3. - S. . 88-93.

14. Yatsenyuk T.S. Psikhologichni osnovy formuvannya pravovoyi kul'tury studentiv [Élektronnyy resurs] / T.S. Yatsenyuk.- Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/yatsenyuk-ts-psihologichni-osnovi-formuvannya-pravovoyi-kulturi-studentiv/>